

UvA-DARE (Digital Academic Repository)

De moeizame geschiedenis van West-Berlijn [Bespreking van: W. Rott (2009) Die Insel: eine Geschichte West-Berlins, 1948-1990]

Thijs, K.

Publication date

2010

Document Version

Final published version

Published in

Tijdschrift voor Geschiedenis

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Thijs, K. (2010). De moeizame geschiedenis van West-Berlijn [Bespreking van: W. Rott (2009) Die Insel: eine Geschichte West-Berlins, 1948-1990]. *Tijdschrift voor Geschiedenis*, 123(2), 314-316.

General rights

It is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), other than for strictly personal, individual use, unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

Disclaimer/Complaints regulations

If you believe that digital publication of certain material infringes any of your rights or (privacy) interests, please let the Library know, stating your reasons. In case of a legitimate complaint, the Library will make the material inaccessible and/or remove it from the website. Please Ask the Library: <https://uba.uva.nl/en/contact>, or a letter to: Library of the University of Amsterdam, Secretariat, Singel 425, 1012 WP Amsterdam, The Netherlands. You will be contacted as soon as possible.

Eindelijk een geschiedenis van West-Berlijn! En wat wonderlijk dat er nog geen goed overzichtswerk was. Iedereen kent de cruciale positie van het ommuurde maar 'vrije' eilandje dat tijdens de Koude Oorlog midden in de DDR lag. Zijn 42-jarige geschiedenis wegelt van eigenaardigheden en verassing.

Onontgonnen terrein is de geschiedenis van West-Berlijn natuurlijk niet, integendeel. Maar de aandacht is

NIEUWSTE TIJD

De moeizame geschiedenis van West-Berlijn

Winfried Rott, Die Insel. Eine Geschichte West-Berlins 1948-1990 (C.H. Beck; München 2009)
478 p., ill., €24,90 ISBN 9783406591334

van de heldhaftige frontstad staan lijnrecht tegenover het latere beeld van de zin- en bodemloze subsidieput. Het

wel ongelijk verdeeld. Over de turbulente ontstaansgeschiedenis in 1948 en de internationale crises die volgden is veel geschreven. De jaren van normalisering en stagnatie na 1970 zijn historiografisch veel minder goed verkend. En bovenal worden beide periodes maar zelden op elkaar betrokken; de mythes

is de verdienste van de Berlijnse journalist Wilfried Rott dat hij een eerste synthese gewaagd heeft. Het resultaat is een vlot geschreven en goed geïnformeerde geschiedenis van West-Berlijn.

West-Berlijn werd van begin tot eind beziggehouden door een hardnekkig 'Problemquartett' (p.51). Allereerst waren er de onduidelijke verhouding tot de vier geallieerden, die Berlijn in 1945 bezet en verdeeld hadden en sindsdien overhoop lagen. De Sovjet-Unie verenigde haar sector met de DDR en maakte er de hoofdstad van. Frankrijk, Engeland en de Verenigde Staten bleven de baas in de westelijke sectoren. Die kregen een eigen bestuur – de senaat – en een parlement, maar de soevereiniteit lag bij de drie (of vier?) *Besatzungsmächte*.

Mede daardoor was – ten tweede – de relatie tot West-Duitsland omstreden: West-Berlijn stond formeel buiten de Bondsrepubliek. Het juridisch-politieke leven in de exclave hing van uitzonderingen aan elkaar. De bewoners hadden geen direct stemrecht voor de Bondsdag, maar de wetgeving uit Bonn was wel in West-Berlijn van kracht. Geen West-Duits paspoort, geen militaire dienst, wel vele subsidies uit Bonn om een leegloop van de ommuurde gemeenschap tegen te gaan. Het *Wirtschaftswunder* werd welbewust naar het verre stadstaatje geëxporteerd.

Dat moest ook wel, want op eigen kracht was West-Berlijn economisch niet levensvatbaar – probleem nummer drie. De weinige bedrijven die bommen en *Straßenkämpfe* overleefd hadden, kozen gezien de socialistische omsingeling na 1948 eieren voor hun geld. Het economisch verval moest met het optrekken van een reusachtige publieke sector gecompenseerd worden, met alle gevolgen van dien.

Ten slotte de dringende vraag: het grote Waarom. Ooit ontstaan en verdedigd als symbolisch bolwerk tegen de Russen, raakten zin en doel van West-Berlijn bij tijd en wijle ver uit zicht. De vergeefse zoektocht naar legitimatie en rechtvaardiging, naar projecten en opgaven voor West-Berlijn, vormt de rode draad door Rotts boek.

De auteur behandelt West-Berlijn liefdevol maar sceptisch, hij maakt er een geschiedenis van verval van, met een volstrekt onverwacht *happy end*. Direct na Deling, Blokkade en Luchtbrug laat Rott de 'unheroische Zeit' beginnen, want al in 1949 was de situatie ontvullend: Berlijns vooroorlogse glans was definitief verdwenen en er waren midden in de DDR nauwelijks ontwikkelingsperspectieven. De voormalige hoofdstad werd door Konrad Adenauer zelfs helemaal buiten de Weststaat gehouden. Na de Oost-Berlijnse opstand in 1953 en de bouw van de Muur in 1961 restte niet veel meer dan een vage symbolische functie voor West-Berlijn. In 1963 laaide het vuur van hoop en optimisme nog één keer op: met een grote verkiezingsoverwinning van Willy Brandt, de inspirerende visite van John F. Kennedy ('Ich bin ein Berliner!') en de eerste bezoekenregeling met Oost-Berlijn werd dit

'een tijd van hoogtepunten'. 'De inwijding van de nieuwe Philharmonie en de grondsteenlegging voor het Europa-Center voltooiden het beeld van een helemaal niet vervalende, maar juist volhardende, en zelfs vooruitstrevende stad.' (p.225)

Maar de pieken zakten snel weer in. De ware 'Epochenwechsel' kwam drie jaar later, toen de charismatische Brandt naar Bonn vertrok om *Außenminister* te worden. Vanaf 1967 werd Berlijn 'Hauptstadt der Revolte'. Eerst het studentenprotest (Rudi Dutschke) en later het terrorisme (Ulrike Meinhof) weelden tierig in de opeengepakte, gesubsidieerde en ommuurde mensenmassa met zijn eigen cultuur en circuits. De internationale verdragen die begin jaren zeventig de gammele status quo rondom de exclave in beton goten, betekenden een radicale verandering van de tijdshorizon. Alles zou voorlopig zo blijven als het was.

Maar deze zo vurig gewenste normaliteit draaide uiteindelijk op teleurstellingen uit: ze produceerde stagnatie en provincialisering. Deze sluipende erosie vormt het fascinerende hart van Rotts boek. Bijna onmerkbaar breidden affaires, corruptie en bouwschandalen zich uit. Ze worden de lezer genoeglijk en tot in de kleinste details gepresenteerd. Met bakken vloeide publiek geld in bodemloze en vervolgens leegstaande prestigeprojecten, waar dan in de regel het stadsbestuur zelf introk. De beruchte West-Berlijnse 'Sumpf' en 'Filz' waren volgens Rott 'chronisch' en 'partijoverstijgend' (p.382). Hij wijt het euvel aan de hoge subsidiëring van het leven in de exclave, wat tot een langzame 'Veröffentlichung' van de samenleving heeft geleid. West-Berlijn kreeg uiteindelijk zelfs 'socialistische, staatseconomische trekjes', waarna de hint naar 'latente gelijkenissen' met de omringende DDR natuurlijk niet mag ontbreken (p.318). Het is opvallend hoezeer de aan beide zijden van de Muur zo vurig gewenste normaliteit ook aan beide zijden van de Muur tot stilstand en neergang leidde.

Ondanks het toen gegarandeerde 'transitverkeer' tussen West-Duitsland en West-Berlijn leek de mentale afstand nog te groeien. Maar ook de DDR bleef voor de eilandbewoners ver en onaantrekkelijk. Want het waren vooral de spookachtige ervaringen van de grenscontroles, die nu de West-Berlijnse indruk van Oost-Duitsland bepaalden. Rotts meesterlijke schets van de transitreizen is het onmiskenbare hoogtepunt van het boek. Geheel uitgeleverd aan grillen en humeur van meestal Saksische douanewachters was het billenknijpen tot je eindelijk je paspoort terugkreeg en de hobbelige 'snelweg' naar West-Duitsland op mocht, dwars over het territorium van de DDR. De transit werd een 'vast ritueel', dat diep in het 'collectieve bewustzijn' van West-Berlijn verankerd raakte. Na alle grote mannen als Adenauer, Ernst Reuter, Kennedy en Brandt, die Rotts geschiedenis aanvankelijk bevolkten, voert de auteur hier eindelijk ook 'gewone

West-Berlijners' ten tonele. Of ze nu in snelle BMW's of aftandse Volkswagenbusjes kwamen aanrijden, strak in pak of langharig met bloemetjes – in de lange en nerveuze rijen voor de *Grenzübergangsstelle* waren de West-Berlijners opeens 'allemaal gelijk' (p.278). Met de onaangename procedure 'stimuleerde de DDR ongewild in het door haar zo ongeliefde West-Berlijn een identiteitsgevoel, dat zonder luid hoera-geroep voor het Westen wel gevoed werd door een diepe afkeer van het Oosten.' (p.283)

In de jaren tachtig draaide zo'n beetje alles uit op de grote *showdown* van 9 november; alleen wisten de tijdgenoten dat natuurlijk niet. In plaats daarvan verzonk het eiland – al lang een 'storende annex' van Bonn (p.432) – in toenemende zelftwijfel, met bloeiende alternatieve culturen. De bestaansrechtvaardiging als vuistpand van de Duitse eenheid was toen volstrekt achterhaald, wat in

kringen van de sinds 1989 regerende links-alternatieve senaat hardop werd uitgesproken. En toch kwam later dat jaar juist uit deze hoek volstrekt onverwacht het antwoord op de West-Berlijnse zinvraag: zonder West-Berlijn geen feestnacht van 9 november 1989. Rott deelt deze conclusie. Voor de geschiedenis van de 'biotoop' is dat is eigenlijk jammer, want hij ruilt zo het West-Berlijnse perspectief op het *moment suprême* weer in voor het nationale. De plotselinge shift geeft in feite aan, hoe weinig we werkelijk weten over het West-Berlijnse binnenleven tijdens de revolutie en eenwording – laten we hopen dat Rotts overzichtswerk meer onderzoek stimuleert.

Krijn Thijs

Duitsland Instituut Amsterdam